

Марко Паовица

БЕСЕДА НА ДОДЕЛИ
ЖИЧКЕ ХРИСОВУЉЕ
ПЕСНИКУ СТЕВАНУ ТОНТИЋУ

Дозволите ми, молим вас, да, пре него што кажем неколике речи о песничком делу овогодишњег добитника *Жичке хрисовуље* господина Стевана Тонтића, изразим радост и задовољство што је и овог пута, још једном у својој безмало тродеценијској традицији додељивања, високо признање са златопечатним знаком древне нам седмоврате Жиче одаслано на *западне стране* српског културног и духовног простора. У том чину, поред признавања стваралачког достојинства изабраног лауреата, препознаје се видовита, историјски потврђена политика афирмације културног и духовног јединства нашег народа, која улива посебну наду у овим *скрбним временима* бруталне политичке раздробљености српских историјских земаља. А одакле би се смела очекивати иницијална идеја њихове реинтеграције ако не из сфере културе и духовности? А ако нужно, и по искуству, превасходно одатле, одакле онда пре неголи од жичког олтара и белих, опеваних прозора жичке Цркве Светога Спаса?

Стеван Тонтић често говори о крупним, такозваним последњим питањима. У својим ранијим и средишњим песничким књигама он то чини хуморно, црнохуморно и, до сарказма, иронично. У оним потоњим, међутим, Тонтић проговара о поменутих питањима озбиљним, емоционално повишеним тоном, неретко, и са лирским патосом примереним теми и ситуацији из које се оглашава. Граница између два супротна тоналитета простире се кроз *Сарајевски рукопис*, најпознатију Тонтићеву збирку, која представља и момент радикалног садржинског и поетичког заокрета у његовом целокупном поетском опусу.

Прво од крупних питања Тонтићевог певања јесте сам феномен постојања. Онај за кога је свет само богомдана очигледност, нешто само по себи разумљиво, онај ко не осећа никакав посебан интензитет сопственог ни општег бивствовања, онај за кога постојање не представља никакву нарочиту тајну нити га испуњава ма каквим осетним болом или виднијим задовољством – тај, разуме се, није песник нити то може бити. Јер клица поезије, у ужем и у најширем смислу речи, пребива управо у доживљају тајновитости очигледног или, пре тога, у осећању силине и чудесности постојања. Не знам ниједног песника који је тако изричито, једновремено толико дубоко и обухватно, опседнут чудом и снагом постојања као што је то Стеван Тонтић. У Тонтићевој песми може се постојати, и постоји се, *ајсолућно, урођенички силно, нејојамно, ужасно моћно, живојинињски прекомјерно*. Може се у Тонтићевој песми, *верујући да се ради о криминалу, смрћно одајћи постојању или бити ко задња будала постојању одан*; може се у њој дословно *чући како постојиш* и бити *пренеражен милошћу постојања*. До најниже тачке егзистенцијалног доживљаја у Тонтићевом ранијем певању стиже се на оном месту где се за неког – да ли је то народ? – примећује како *најразно егзистира*. А у *Сарајевском рукопису* песник у земљи која *више не постоји* негира и сопствено постојање. Између осталог, и по драстичној промени статуса некада опсесивног мотива могу се мерити и смисао и значај Тонтићевог стваралачког заокрета од почетка последње деценије прошлог века. Певајући о феномену постојања од најчудеснијег заноса до инферналног потирања, песник оцртава најшири лук индивидуалног и колективног егзистенцијалног искуства у нашем балканском поднебљу. Притом је, међутим, још важније приметити да Тонтић, као осведочени поетички антитрадиционалиста, истрајно варира меру постојања истичући суштину постојећег уместо традиционалне потраге за смислом постојања.

Друга велика, у ствари, најкрупнија Тонтићева тема јесте Бог, а одмах по томе – народ. Певање о Богу и певање о народу код Тонтића се често узајамно прожимају, али то непосредно тематско преплитање није једина ни најзначајнија црта која повезује та два велика надахнућа овог песника. Још је упадљивије, а и семантички значајније, да се Тонтић подједнако амбивалентно поставља према једној и према другој својој великој теми, да подједнако ужасно *хули* на Бога и на народ и да их, једновремено, по истој мери узноси и *поосвећује*.

Своју велику тему о народу Тонтић у ствари отвара неколиким породичним песмама, првенствено онима о оцу и о мајци, у којима задушнички елегично и лудистички прозирљиво евоцира њихове увелико самосвојне психолошке и уопште духовне црте. Потом тај круг проширује необичним ликовима и злим судбинама неких најближих срод-

ника, призивима идиличне атмосфере детињства и породичне заједнице оглашавајући се притом са јаке персоналне стајне тачке сложене егзистенцијалног и супериорнијег духовног искуства. Управо пуна зрелост тог основног песмоторног гласа, која једнако подразумева и такозвано поетичко знање, и живост личног сећања, и суштину колективне меморије, и непрекидну будност пред загрљајем смрти и постојања, чини уметнички фасцинантним овај зачетак Тонтићевог певања о народу. То му заправо и омогућује да, већ у следећем кораку, експонира у широким потезима и пуном осветљењу завичајни сељачки свет и његов менталитет, не само као привлачну, помало егзотичну тему, у којој се народ првенствено јавља као специфична социјална и регионална категорија, него и да створи моћну поетску целину о трајању и нестајању, о мистерији живота и пировању смрти, прожету трагичним и елегичним, хуморним и иронијским акцентима. И, ако у овом сегменту своје велике теме песник дискретно прати погубан уплив историје на судбину народа, у њеном завршном делу он, са потпуно подељеним осећањима, предочава свој народ како се јавља као субјект политике и историје непрекидно посрћући и усправљајући се, залуђујући се и трезнећи се. Отуд се пред овом врло широко узетом темом, не баш поступно, мења и сам квалитет Тонтићевог песничког гласа. Нема више ни евокативног ни елегичног тона, јер ни песников поглед није више усредсређен ни на прошлост ни на завичајни предео, него је са невиђеном прозирљивошћу уперен на све мутнију слику друштвене и политичке савремености и у бескрајно слојевиту карактеролошку, духовну и историјску пројекцију општенационалног бића.

Не би се могло доказати да је у српском песништву национална тема била икада запостављена, али Стеван Тонтић нема ни претходника ни савременика који је, попут њега, певао о свом народу с толиком приврженошћу и са толиком критичношћу у исти мах. Па, ако бисмо сада за Тонтићеву једновремену приврженост и критичност потражили једну реч, један обједињујући појам, онда би то пре свега другог био појам одговорности. И то, првенствено, појам стваралачке одговорности, оне канетијевски схваћене „одговорности за живот који се разара”, а која је у блиском историјском суноврату овог песника учинила достојним његовог позвања постајући поетичким тежиштем његовог стваралачког заокрета, који не само изгледа него и јесте најмањи ако се посматра са гледишта стваралачке етике.

Бог је веома често саговорник Тонтићевих поетских ликова и самог говорног субјекта његове песме, адресат бројних поетских порука, повлашћена тема и истакнута мета овог песника. С временом се мењало Тонтићево песничко поимање Бога осцилујући углавном између два основна пола – Бога филозофа и Бога пророка. Још упадљивије ме-

њао се и Тонтићев песнички став према Богу клизећи, од подразумевљивог материјалистичког богоборства, до епифанијских тренутака богообјављења, или до специфичне поетске реafirмације библијске религиозности и неких основних елемената хришћанске теодицеје, какву нам пружа у спеву *Мој њсалам*, на пример. У ранијем Тонтићевом песништву преовлађује став обесно здраворазумског ниподаштавања Бога изузимајући по неко веома ретко место простосрдачног доживљаја врховног бића и његове пуне саживљености са светом. У своме антиратном и послератном певању овај песник се пред злом страдалне свакодневице и њених последица најистрајније и, несумњиво, најпотресније обраћа Господу. Гледано хронолошки, први стадијум новог Тонтићевог певања потврђује се у знаку интимне боготражитељске тежње и посезања за религиозним прибежиштем пред све извеснијом опасношћу од остваривања најцрњих стрепњи, злих слутњи и још горих антиципација. Као и његово предратно певање о истој теми, и ово је начелно мотивисано разочарањем и очајањем због својеврсне божије аутонегације оличене у наопаком стању света, огрезлог у лажи, неправди и насиљу. Друга фаза и други вид Тонтићевог новог певања о Богу, као и његовог измењеног певања о души, у најнепосреднијој су вези с песниковим искуством ратног ужаса и његовим поратним осећањем свеопштег пораза. Отуд је психолошки потпуно разумљив Тонтићев оксиморонски противречан, поетски сугестивно развијен доживљај Бога. Према том доживљају, Бог је *Грозник* и *Сјасилац*, *Господ*, *Творац*, *Ошац небески* и *Ужас*, *Киклој*, *жетивар*, као и *мук*, *глуви ѡпростор* и *ѡрмљава неѡјамне ѡразнине*. Он је час *сувише близу*, час *сувише далеко*, кад *ѡлима* кад *осека у срцу ѡроѡнаника*, са подразумевљивим последицама. Он је Бог оног *сада* и *овде* сваке Тонтићеве појединачне песме, а када год је негативан, а то је сувише често, реч је о Његовом онтолошком а не о етичком негативитету. Једноставно речено, Бог је зао, ужасан, суров, такође свиреп, само зато што је у датом тренутку *одсуѡан* са датог места, што својим одсуством ствара моралну празнину у свету и душевну пустош у човеку, које су, према Стевану Тонтићу, легло свакога зла под сунцем.